

ENTRE LA MORFOLOGIA, LA SEMÀNTICA I LA PRAGMÀTICA: EL CONDICIONAL EVIDENCIAL REPORTATIU AMB VERBS DE PERCEPCIÓ EN CATALÀ ANTIC¹

JOSEP MARTINES PERES
Universitat d'Alacant
josep.martines@ua.es

RESUM

L'ús condicional evidencial reportatiu (CER) es restringeix al llenguatge periodístic i a gèneres formals, com ara l'acadèmic o el jurídic, i no és present en el discurs espontani en català. En aquest article s'atén el sorgiment del condicional com a marcador epistèmic i evidencial en contextos de represa en català antic (s. XIV-XVI), concretament quan el CER és introduït per un verb de percepció. La subjectivació i la intersubjectivació es revelen com a factors decisius per a entendre els diversos matisos semàntics i pragmàtics que pot assumir el condicional evidencial reportatiu.

PARAULES CLAU: marcador epistèmic, marcador evidencial, condicional evidencial, subjectivació, intersubjectivació, modalització, català antic.

BETWEEN MORPHOLOGY, SEMANTICS AND PRAGMATICS: THE REPRISE EVIDENTIAL CONDITIONAL WITH PERCEPTION VERBS IN OLD CATALAN

ABSTRACT

The reprise evidential conditional (REC) is nowadays not very usual in Catalan: it is restricted to journalistic language and to some very formal genres (such as academic or legal language) and it is not present in spontaneous discourse. This paper is centred on the rise of the conditional as an epistemic and evidential marker in reporting contexts in Old Catalan, specifically with perception verbs. Subjectivisation and intersubjectivisation are identified as decisive factors for an understanding of the various semantic and pragmatic facets that reprise evidential conditionals may exhibit.

KEYWORDS: epistemic marker, evidential marker, evidential conditional, subjectivisation, intersubjectivisation, modalisation, Old Catalan.

¹ Aquest estudi s'ha dut a terme dins l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (Programa de la Generalitat Valenciana per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència [Ref. ISIC/012/042]), i dins el marc dels projectes de recerca següents: "Gramàtica del Català Modern (1601-1834)" (MINECO, Ref. FFI2012-37103); "Continuación de la Gramática del Catalán Moderno (1601-1834)" (FFI2015-69694-P (MINECO/FEDER)); "Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern (Gcm) (i III)" (IEC, Ref. PRO2018-S04-MARTINES); Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [Ref.: PROMETEOII-2014-018], finançat per FEDER de la UE; Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant [Ref. GITE-09009-UA]); i el Grup d'Investigació Ref. VIGROB-125.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Cal reconèixer que els valors del condicional (C)² que il·lustren els dos textos següents (1a i b) no són gaire corrents en l'ús espontani oral en el català contemporani:

- (1) a. De fet, *hauria estat* ell [el regidor d'Economia de Sant Cugat] qui ha fet la trucada a Interior, segons han confirmat a l'ACN fonts properes al cas (Diari *La Vanguardia*, 13-05-2014).
- b. El *braguer* és el 'conjunt de les mamelles d'una cabra'; deriva de *braga* (< BRACA 'calçons') amb el suf. col·lectiu *-er* (< *-ariu*), com *alguer*, *femer*, etc., però, segons Coromines, *seria* un der., de ÜBER, ÜBĒRA, amb el mateix sufix, que, amb l'article, **l'ubreguer*, *hauria estat* interpretat *lu braguer*, *lo braguer*, amb desaglutinació del primer segment (Joan Veny, *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, vol. 6, 2007, 35).

No són infreqüents, en canvi, en textos periodístics (cf. (1a)) i en gèneres formals (per exemple, l'acadèmic; cf. (1b)). En la GCC, Pérez Saldanya (2002: 2644) ja havia posat el focus sobre el caràcter evidencial d'aquest ús del C amb la denominació de *condicional amb valor evidencial*³ i l'havia descrit: "El condicional pot assolir igualment un valor evidencial [...] i assenyalar que es tracta d'afirmacions d'altri o d'informació provisional o no confirmada"; i, així mateix, l'havia localitzat sobretot dins els textos acadèmics, "en què es dóna compte del punt de vista d'altri", i periodístics, "per tal d'assenyalar que la informació prové de fonts que no es poden confirmar plenament", i, "en general, sempre que es vulgui indicar que es tracta d'afirmacions no confirmades o no assumides". Quant a la correcció normativa, hi havia hagut qui havia considerat el CER com a nou i poc genuí, resultat d'una interferència del francès.⁴ De tota manera, més recentment, la GLC de l'Institut d'Estudis Catalans (2016: 924) ha inclòs aquest valor del C dins la norma:⁵

- (2) El condicional pot utilitzar-se [...] per a atenuar una afirmació o per a assenyalar que es dona una informació que s'atribueix a una altra persona o que no se subscriu: [a]⁶

² Abreviatures i signes especials emprats en aquest article. C: condicional; CER: condicional evidencial reportatiu; DR: discurs reportat; EDC: estat de coses; EP: epistèmic -a; EV: evidencial; F: futur; OP: oració principal; OSSUBS: oració subordinada substantiva; P/E: parlant o escriptor font; P/EL: parlant o escriptor locutor; R/L: receptor o lector.

³ Reprenem ací i matisem aquesta denominació com a *condicional evidencial reportatiu* (CER).

⁴ Aquesta posició de rebuig del CER també s'ha observat en castellà (Seco 1998; Lázaro Carreter 2001; Kronning 2015; Bermúdez 2016). Deixem per a una altra ocasió la descripció del tractament que han donat les gramàtiques i els llibres d'estil al CER en català; cf., per exemple, Dendale (2014) sobre les descripcions i les prescripcions del CER en el francès.

⁵ Aquesta descripció sembla que posa dins una mateixa òrbita el CER i el C de valor atenuatiu (cf. en (2), l'exemple [a]). Ací només ens ocupem del primer tipus (cf. en (2), els exemples [b, c, d]). Encara que el CER i el C de valor atenuatiu comparteixen el matis EP, precisament el caràcter evidencial de caire reportatiu del primer som de parer que el situa en una altra tipologia i en una evolució diacrònica també diferent.

⁶ La seriació d'aquests exemples ([a], [b], [c] i [d]) és nostra.

Per tant, aquesta obra seria com una al·legoria de la societat actual; [b] D'acord amb els postulats d'aquest autor, el debat científic s'hauria desviat de la qüestió central; [c] Segons la superstició popular, els follets habitarien en certes cases i turmentarien la gent mentre dormen. El llenguatge periodístic sol recórrer a aquest condicional per a presentar informacions no contrastades: [d] Per les informacions que ens arriben, la bomba hauria causat la mort de trenta civils.

Tot i presentar aquests valors del C com a part de les possibilitats de la norma del català, la GLC (2016) introdueix alguna restricció, concretament, per a l'ús descrit en els textos periodístics: "Amb aquest valor [el dels textos periodístics] moltes vegades resulta més natural combinar el condicional amb el verb modal *poder*: *Per les informacions que ens arriben, la bomba podria haver causat la mort de trenta civils* [em comptes de *hauria causat*]. I també es pot recórrer a altres recursos, com ara la citació d'una font concreta o l'ús del verb *semblar*: *Segons els bombers, el foc s'ha originat per una burilla mal apagada; Sembla que un cotxe avariada causa retencions en la ronda*" (GLC 2016: 924).⁷

L'interès i, fins i tot, la sorpresa i els interrogants sorgeixen quan descobrim en el català antic (des dels s. XIII-XIV) i en textos de tipologies i de procedència territorial diversa aquests valors i d'altres de connectats semànticament i pragmàticament. Vet ací alguna de les qüestions que caldria arribar a respondre: des de quan hi ha CER en català?; com i en quins contextos s'ha originat i s'ha fet servir?; es diu en altres llengües romàniques?, des de quan i amb quins valors?; si el trobem en català antic, com és que ha arribat a ser percebut com estrany?; què deu haver ocorregut al CER durant les edats moderna i contemporània?; hi ha relació entre el CER i altres valors modalitzats i evidencials del futur (F) i del condicional (C)?...

Donar resposta a qüestions com aquestes ens ha dut a plantejar un recerca, dins la qual se situa aquest article, centrada en l'estudi de la gènesi del F i del C i del procés que els dugué a prendre valors epistèmics (EP) i evidencials (EV) en català. En concret, ací descriurem només els valors del C com a marcador EP i EV en contextos reportatius (CER) i, específicament, en aquells en què és introduït per verbs de percepció en les primeres atestacions dels s. XIV-XVI.

1.2. D'acord amb la definició d'Aikhenvald (2003:1), "evidentiality proper is understood as stating the existence of a source of evidence for some information". Com havia proposat Willet (1988), aquesta font de l'evidència pot ser 1) directa i, doncs, pot provenir del canal visual, auditiu o no visual ('allò que el parlat diu prové de la seva percepció sensorial') o 2) indirecta i, doncs, pot provenir del canal inferencial o del reportatiu ('allò que el parlant diu és resultat de la seva capacitat inferencial o ha estat dit per altri'). Dins aquest esquema bàsic, emmarquem el CER en l'evidencialitat indirecta reportada. El component EP

⁷ Aquesta restricció deu ser reflex de l'absència d'aquests valors del C en la llengua espontània contemporània i potser també segueix la tradició que els havia rebutjat com a poc genuïns.

dimana del grau de compromís del parlant amb la fiabilitat de la informació, d'una informació que, en aquest cas, prové d'una font indirecta reportada; segons l'*evidential hierarchy* de de Haan (1999), adaptada al català en Antolí (2015c), el grau de fiabilitat d'aquesta font seria el més baix en l'escala d'epistematicitat.

L'estudi de l'expressió de l'evidencialitat ha desvetllat molt d'interès i ha generat un volum molt important de bibliografia en els darrers anys.⁸ Quant als marcadors evidencials de caire morfològic, com el que ens ocupa ací, han estat atesos, dins les llengües romàniques, el F i el C evidencials en el francès, l'italià, el portuguès o l'espanyol (Bouvora i Dendale 2013; Dendale 1993, 2001, 2010, 2014; Dendale i Tasmowski 2001; Kronning 2005, 2012; Rivero 2014; Rodríguez Rosique 2015a, 2015b; Squartini 2001, 2004, 2008, 2009, 2010, 2012, 2018).

Atesos els nostres objectius, ha resultat útil per a descriure els valors del CER del català antic la proposta de caracterització del *conditionnel de reprise* del francès de Dendale (2014: 246); aquesta proposta para atenció sobre tres trets definidors bàsics, trets que convé tornar a adduir ací (Martines 2017b): "a) le caractère incertain de l'information ou l'incertitude du locuteur; b) la reprise à autrui de l'information donnée; c) la non-prise en charge de l'affirmation par le locuteur". Com feia la descripció de Pérez Saldanya (2002: 2644) referida adés sobre el català formal contemporani, la proposta de Dendale (2014) posa l'atenció sobre el component EP (trets a) i c)) i sobre l'EV (tret b)).

2. LA GÈNESI DEL CONDICIONAL EVIDENCIAL REPORTATIU

2.1. El present estudi continua la recerca encetada en tres treballs previs en els quals s'havia descrit el sorgiment del F i el C temporals en català des del llatí i el desenvolupament en tots dos dels valors EP i EV. Cal que els tinguem presents ara a fi d'encabir-hi l'anàlisi específica del CER introduït per verbs de percepció que atendrem en § 4.

Hem situat el punt de partença del procés de modalització del F i del C (com a 'futur del passat') en el caràcter prospectiu d'ambdues formes; emprem el terme *prospectiu* d'acord amb Narrog (2012: 278), que al seu torn reprèn Comrie (1976) i Frawley (1992): "an aspectual category describing the transition from a current state to some subsequent event, which also has temporal, modal, and evidential features". Aquesta triple distinció de components (temporal, modal i evidencial) és particularment útil per a entendre el desplegament dels matisos EP

⁸ Siga'ns permès de remetre, com a mostra recent, al monogràfic "Approaches to Evidentiality in Romance" (Martines i Miglio (coords.) 2015), dins la revista *eHumanista (D. Monogràfic IV)*, 8. O, en l'àmbit diacrònic i en català, Antolí (2012, 2015a, 2015b, 2015c, 2015d, 2016) sobre els usos evidencials dels verbs *entendre*, *oir*, *parer*, *semblar*, *sentir*, *témer*, *veure* o *voler*, i Sentí (2015a, 2015b, 2017, 2018) sobre les perífrasis modals en català i les relacions entre evidencialitat i epistematicitat.

i EV: *a)* el component temporal remet a un temps posterior al referencial; *b)* el modal té a veure amb el caràcter de predicció de la proposició introduïda: l'esdeveniment és predit i no-factual; i, finalment, *c)* el component evidencial prové del fet que aquesta predicció “is usually based on some kind of evidence” (cf. supra § 1.2). Aquest valor prospectiu deu tenir a veure amb el fet que el F haja desplegat valors EP en llengües diverses (Bybee *et al.* 1994). El mateix Narrog (2012: 280) observa que açò ha esdevingut a l'anglès *will*, amb l'itinerari: 'prospectiu' > 'F' > 'probabilitat'. En una línia semblant, Pérez Saldanya (2002: 2597-2598) havia advertit que les formes prospectives (el F i el C) poden prendre en català valors modals diversos.

2.2. La Teoria de la Gramaticalització i la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic, amb particular atenció als processos de subjectivació i intersubjectivació (Traugott i Dasher 2002, Traugott 2012), i l'estudi dels usos lingüístics reflectits en els corpus textuais diacrònics (particularment, el CICA, el CIMTAC i el CTILC) han estat les eines fonamentals per a descriure la gènesi dels valors EP i EV del F i del C en català: hem mostrat els contextos que degueren desapar, si més no des de la darrerria del s. XIII, l'assumpció de valors modals per part del F i del C. Aquests valors són fonamentalment el concessiu, el miratiu, el conjectural de provocació de resposta (*elicitation-of-response*) i, finalment, el conjectural en situacions de DR. Aquest feix de valors de caire (inter)subjectiu constitueixen un node dins el qual cal inserir el sorgiment del CER.

2.3. Hem datat, si més no, a darrerria del s. XIII els testimonis de DR en estil indirecte que degueren actuar com a contextos pont (*bridge contexts*; Evans i Wilkins 2000: 550; Traugott 2012) en el sorgiment del CER. En aquells primers testimonis (cf. infra l'exemple de (3)), el C, encara en el paper de 'futur del passat' dins el DR, incorpora valors de conjectura que poden ser interpretats com a introduïts tant pel P/E_F com (i aquesta és la cosa remarcable) pel P/E_L, d'un P/E_L que recorreria al C per marcar la seva posició epistèmica (o *modus*: el seu distanciament) davant el contingut proposicional (o *dictum*) reportat del P/E_F. El context, lligat a l'*script* cultural que regeix la intersubjectivació i, doncs, el paper de cadascun dels participants en la situació comunicativa polifònica (Ducrot 1984; Kronning 2005; Bres 2014), invitaria el R/L ('el lector de l'hagiografia de sant Agustí') a inferir que el P/E_L ('l'hagiògraf de sant Agustí') no pot assumir allò que reporta que ha dit el P/E_F ('els heretges deien que no era pecat matar el sant'). No es tracta, doncs, tan sols de la reportació d'una enunciació prèvia (el *dictum* del P/E_F, 'els heretges'): el C permet marcar, d'una banda, epistèmicament la posició del P/E_L o *modus* ('no assumpció', 'distanciament', 'rebuig') i, de l'altra (amb la menció explícita encara de la font de la informació), evidencialment ('el que es diu prové d'altri'):

- (3) Sent Augustí comfonia mot los iretges per so car éls *preïcaven* entre si que no *seria* pecar qui aucisia Sent Augustí, lo qual disien que era aucidor con a lop (*Vides*, s. XIII, vol. III, 229).

3. L'ITINERARI EVOLUTIU DEL CONDICIONAL EVIDENCIAL REPORTATIU (S. XIII-XVI)

3.1. El condicional ha seguit un llarg procés de gramaticalització marcat pel desenvolupament de valors epistèmics i evidencials des del paper originari de 'futur del passat', succintament descrit adés (§ 2). Més enllà dels contextos pont en què pogué començar a gestar-se el CER al s. XIII (cf. adés l'exemple de (3)), trobem ja usos clars d'aquest valor del C a la darrera d'aquell segle XIII i sobretot durant la primeria del s. XIV, però encara plenament ancorats dins l'esquema de DR en estil indirecte i amb els actors de la polifonia explícits.

Aquest esquema variarà al llarg del s. XIV i primera meitat del s. XV en una direcció marcada per l'atenuació de P/E_F i per l'acció d'un procés d'(inter)subjectivació: anirà diluint-se la presència P/E_F i es posarà el focus sobre el P/E_L. Serà a mitjan s. XV quan començarem a trobar contextos en què el C tot sol actuarà com a marcador evidencial reportatiu. En Martines (2017b) s'havien caracteritzat les variants formals d'aquest esquema; recordem-les sintèticament:

1) Com a projecció des de l'àmbit en què, com s'ha dit, començà a gestar-se el CER, els testimonis més antics i més freqüents d'aquest valor hereten l'esquema del DR en estil indirecte: un P/E_L reproduceix o, més tost, al·ludeix a les paraules d'un P/E_F, presentades dins una subordinada completiva que depèn d'una oració principal introduïda per un verb que remet al P/E_F i al canal per mitjà del qual ha arribat la informació al P/E_L. Aquest verb pot també expressar el modus que el P/E_L reconeix en el P/E_F i, fins i tot, la seva pròpia actitud davant la informació manllevada. Aquest verb pot pertànyer

a) inicialment (des del s. xiii-xiv), a l'àmbit de l'emissió d'informació i de l'opinió, genèricament, de la dicció, prototípicament, el verb *dir* i sinònims (*aferrar, al·legar, avisar, confessar, donar color, escriure, explicar, exposar, informar, notificar, participar, pretendre, proposar* o *significar*). De bon començament, aquests verbs solen al·ludir a un p/e_f concret; progressivament es fa més freqüent un p/e_f indeterminat, difús. Aquesta tipologia havia estat estudiada amb un cert detall a Martines (2017b); vet-ne ací només una il·lustració:

- (4) E per ço que *s'afferma* que per lo concili de Basilea totes les gràcies spectatives del dit Eugeni *serien stades revocades e cassades* lo derrer dia del mes de juliol de dit any (*Cartes d'Alfons Borja*, València, 1440, 147).
- (5) Qualse quinze dies ha [...], en aquesta ciutat és stada atrobada acaptant una fadrina apellada Johaneta, de edat de huyt anys, poch més o me[n]ys, la qual *se diu haurie ací menada* una dona apellada Na Marió, de aqueixa ciutat, qui era venguda veure una sa thia (*Epistolari II*, València, 1443, 366).

b) A primeria del s. XV, s'incorporen verbs vinculats a la b.1) percepció (*oir, pervenir a audiència, sentir*) i a la b.2) comprensió d'informació i el coneixement per part P/EL (*concebre, descobrir, entendre,⁹ mostrar, pervenir a notícia/ sabuda, saber, tenir entès, etc.*). Com es veurà ací específicament amb els verbs de percepció (v. § 4), aquests verbs i) remetent a una font, majoritàriament, difusa d'informació i, doncs, connecten amb l'esvaïment de P/EF, ii) intensifiquen la (inter)subjectivació (el focus ara és posat sobre el P/EL, com a receptor de la informació, d'una informació que continua interessant pragmàticament de marcar com a provinent de l'exterior (d'un P/EF difús)), i iii) continuen el camí d'accentuació del paper del C com a marcador també EV. En § 4 ens ocupem del tipus b.1) (CER introduït per verbs de percepció); cf. aquestes il·lustracions del tipus b.2) (CER introduït per verbs de coneixement), que s'estudien en Martines (en premsa):

- (6) On, senyor molt virtuós, com *hajam sabut* que, per alguns parents e amichs dels dits inculpats e diffamats, *seria scrit* a molts magnats e altres notables persones de vostra cort per obtenir de vostra senyoria guiatge o remissió [...] (*Epistolari II*, València, 1419, 335).
- (7) Com a *notícia y sebuda* del procurador y promotor *fiscal* de nostre cort eclesiàstica sia provengut que algunes persones [...] *tindrien* llibres, breus e altres scripturas en e *ab las quals haurien perpetrat y perpetrarien* diverses maneres de metzines invocant los dimonis, fahents sortilegis [...] (*Edicte episcopal*, Mallorca, 1499, 330).

c) Des d'aquella mateixa època, hi pot haver altres verbs, de caire EV, en contextos en què s'infereix que la informació ha estat manllevada; cf., per exemple, amb *parer* (Antolí 2012):

- (8) *Par*, senyor, que, essent mort en Roma lo dit mestre Pere Riera, *seria stat impetrat* per mort d'aquell, de nostre sant pare, lo dit benefici per un appellat Melchior (*Cartes d'Alfons Borja*, València, 1453, 195).
- (9) Vostra letra [...] havem reebut, notificant-nos de certs moros d'aquest regne [...]. Los quals dits moros *par* portaven ab si dos adalils naturals d'aquest regne, [...] e *serien stats presos* a vida XIII moros e les dos mores, e portats a aqueixa vil·la tots (*Epistolari II*, València, 1463, 296).

2) En els contextos anteriors, la referència a la font pot expressar-se també per mitjà d'adjunts oracionals parentètics, prototípicament introduïts per segons:

- (10) Senyor, *segons los ardots* que occoren ací de Nàpols per la via de Messina e d'altres lochs, *parria* que'l comte de la Marcha *seria* ja entrat en Nàpols e *hauria fetes* bodes ab la reyna e s nomena rey e, en la jornada que entrà, *hauria pres* un capità nomenat Esforça (*Epistolari de Ferran I*, Catània (Itàlia), 1415, 455).
- (11) son nabot rey de Napols qui *seguons informacio* es gerrajat per lo rey Rayner Macellesos e Janovesos qui *aurien armades* per la dita raho XXII galeas (Ardits, Barcelona, 1459, 335).

⁹ Sobre el paper evidencial del verb *entendre*, cfr. Antolí (2015d).

- (12) *E, segons par, seria arribat aquí ab la dita mora en aqueixa vila (Epistolari II, València, 1466, 386).*

3) Poden aparèixer, a més, elements lèxics que permeten recuperar metonímicament el P/E_F; es tracta de referències a una font escrita o oral (una carta, una notícia, un rumor...):

- (13) *E ell dit açò a poc de dies ageren ardit com don Pedro per cert auria pres lo dit castell (Cartes Jaume ii, Elx, 1310, 391).*

- (14) *scrivim a vostra majestat, sentim, emperò, que alguns tacanyts e mals hòmens, sens redubte algú, que no han, prenants una veu vana, sens fonament algú –que vostra senyoria hauria dit e voldria que tots los moros d’aquest regne sien reduyts christians–, se lexen dir e sembren paraules molt stranyes e perilloses (Epistolari II, València, 1456, 294).*

4) Fins a mitjan s. XV no comencem a trobar el C com a únic marcador EP i EV en aquests contextos de represa i, així i tot, amb una freqüència baixa:

- (15) *[lo rey] dix-li [a Curial] que havia entreoyt que [lo Sangler] volia parlar ab Curial sobre algunes follies que li serien estades dites [al Sangler] (Enyego d’Àvalos, Curial, 1440-1450, 189).*

- (16) *Seguí’s que [...], hanà a al palau episcopal e, per causa de certes paraules massa injurioses dites per alguns del dit palau [...], hauria trencades les portes del dit palau (Cartes d’Alfons Borja, València, 1453, 200).*

- (17) *Joan Baptista de Cortada [...] és estat capturat per lo batlla de Castelltersol assistint dit Cortada en una regonexensa se feya en dita vila ab lo motiu de què lo hauria trobat ab pistoles (Dietaris Generalitat X, Barcelona, 1701, 5).*

3.2. Comptat i debatut, l’assumpció del paper EP i EV per part del C va seguir un procés que podem sintetitzar de la manera següent, aprofitant i aprofundint Martines (2017a i 2017b).

1) els primers contextos pont (darrerria del s. XIII) eren clarament contextos de DR en estil indirecte en què és reproduïa el contingut proposicional (o dictum) i la posició epistèmica (o modus) del P/E_F davant un estat de coses (EDC) determinat; atesos els condicionants de la situació comunicativa, correspon al receptor/ lector (R/L) de construir la inferència que el P/E_L no assumeix el dictum del P/E_F i que és aquest P/E_L el qui introdueix el C com a mitjà per a marcar que se’n distancia: és a dir, el P/E_L presenta com a conjectura el dictum del P/E_F. Aquesta inferència, de base metonímica (causa-efecte), podria formular-se en aquests termes:

- (18) +El P/E_L presenta com a conjectura allò que diu que ha dit el P/E_F+
→
+El R/L entén que el P/E_L no es compromet amb el que diu que ha dit el P/E_F+

2) Al llarg del segle XIV, el modus del P/EL davant la informació reportada se semantitza en el C: ja no és sols resultat d'una inferència disparada pels factors pragmàtics contextuais, com s'esdevenia en els contextos pont. Tot i així, en aquest període, el CER encara compareix només en contextos que hereten l'esquema del DR amb els verbs de dicció, bé en l'oració principal bé per mitjà de recursos parentètics, com a introductors del dictum reportat (cf. supra § 3.1, 1a) i 2)).

3) S'observa al llarg del segle XIV un augment dels casos en què s'esvaeix la referència al P/EF, fins a arribar a poder ser obviada cap a mitjan s. XV (cf. supra § 3.1, 4). És dins aquesta tendència on situarem, des de la primeria del s. XV, la incorporació com a introductors del CER de verbs de percepció, que ací estudiem (cf. infra § 4), i de verbs de coneixement, encara més clarament evidencials, tractats en Martines (en premsa; cf. supra § 3.1, 1.b.2) i 1.c)): es vela el P/EF ('el qui ha dit una informació') i es perfila el P/EL, és a dir, *i*), amb els verbs de percepció, 'qui ha percebut una informació i la reporta amb una determinada actitud davant aquesta informació' o *ii*), amb verbs de coneixement, 'el qui sap o ha elaborat una informació a partir de l'avaluació de l'EDC, reportat o percebut directament, i en parla amb una determinada actitud'.

És a dir, en l'escenari polifònic que caracteritza els contextos del CER, d'una banda, el focus no és ja tant damunt el P/EF, origen de la informació, sinó, més aviat, damunt el mateix P/EL com a receptor i, cosa important, damunt la seva actitud com a avaluador de la informació; de l'altra, el P/EL alhora continua marcant la distància davant la informació (o fent-ho veure): és informació que el P/EL ha sentit, ha sabut o, fins i tot, ha inferit de l'EDC reportat i, doncs, que no fa (o fingeix que no fa) seva pròpia.

Quant als verbs de percepció, com provarem de mostrar ací, l'anàlisi dels contextos comunicatius en què es manifesta aquesta tendència a l'esvaïment de la font permet constatar la influència dels factors pragmàtics vinculats a la (inter)subjectivació. Aquesta constant pot formular-se com 'la no assumció, el no compromís (real o fingit) de la informació i el marcatge d'aquesta com a manllevada, com a no pròpia'. La referència a una font difusa o el fet d'obviar-la del tot permeten de situar la informació reportada (i, doncs, realment o fingidament, no assumida) en l'àmbit del rumor o del coneixement compartit per molts o per altres, amb els quals no necessàriament coincideix el P/EL. Això, i com veurem tot seguit amb més detalls, pot permetre de mantenir (o de fer-ho veure) una distància sobre allò que es reporta; d'influir sobre l'impacte (atenuar-lo o, segons els casos, intensificar-lo) que la informació reportada podria tenir sobre el R/L, sobre la imatge que aquest podria generar del P/EL o sobre la relació que hi podria haver entre tots dos; de presentar la informació reportada com a no contrastada, com a dubtosa, com a poc probable...

4) Recordem que els casos atestats en els nostres corpus (s. XIII-XVI) en què el CER és introduït per un verb de dicció (bé dins una oració principal bé dins una construcció parentètica) se situaven a l'entorn del 40 % dels exemples aplegats durant el període medieval. Els introduïts per un verb de percepció són menys freqüents (ca. 20 %). La cronologia d'un i de l'altre tipus, cosa també remarcable, és així mateix diferent: si els primers comencen a emergir als s. XIII-XIV, els segons no els veiem en els nostres corpus fins ja plenament al s. XV; això deu ser reflex de dos factors: i) els verbs de dicció són els prototípics com a introductors dels contextos de DR, com s'ha recordat adés (cf. supra § 3.1, 1a)), àmbit en el qual va començar a desenvolupar-se el CER; i ii) un índex del camí de gramaticalització que va dur el C a assumir tot sol, sense la presència explícita d'altres elements lèxics, els valors EP i EV és l'esvaïment (*bleaching*; Traugott i Dasher 2002) de la referència a la font i la focalització de la posició epistèmica (*modus*) del P/El: els contextos en què el CER és introduït per un verb de percepció majoritàriament posen el focus sobre el P/El; són, doncs, indicatius d'un avanç en aquest procés de gramaticalització del C com a marcador EP i EV en contextos de represa (CER), procés que cristal·litzarà precisament a mitjan s. XV. Serà paral·lela la incorporació dels verbs de coneixement, en què la càrrega evidencial recolza encara més sobre P/El (Martines en premsa): en aquests contextos, el focus s'ha posat sobre el P/El no ja com a receptor, com s'esdevé amb els verbs de percepció, sinó com a conceptualitzador i avaluador (cf. el paràgraf anterior).

4. EL CONDICIONAL EVIDENCIAL REPORTATIU INTRODUÏT PER VERBS DE PERCEPCIÓ

4.1. *Oir* era el verb bàsic, heretat del llatí AUDĪO, en català antic per a l'expressió del significat d''[Algú, un animal] percebre amb l'oïda [un so, un soroll, una expressió, un fet que produeix soroll, una cosa que produeix un so, un ésser que emet un so, un ésser que fa soroll]' (DDLC, s. v.). En els contextos de CER, *oir* pren el valor evidencial derivat metonímicament d'aquell significat originari en què el sentit de l'oïda ha esdevingut la porta d'entrada al coneixement, específicament, d'allò que diuen altres: '[Algú] arribar al coneixement de [un fet] a través del que se'n parla entre la gent' (DDLC, s. v.).

Recordem que durant el s. XV, període en el qual observem el desplegament dels verbs de percepció en els contextos de CER que ens ocupa ací, el verb *sentir* anava envaint el terreny de *oir*. De fet, trobem tots dos verbs introduint el CER, tot i que amb alguna diferència de distribució i de freqüència, que hem d'interpretar dins el procés d'expansió de *sentir*. Com ha demostrat Antolí (2015c i 2016), és antiga l'evolució metonímica que dugué el verb *sentir* des de l'àmbit de (α) la percepció sensorial als més concrets, primerament, (β) de la percepció auditiva general ('percepció de sons') i, sense abandonar (α) i (β), fins a la més concreta de (γ) 'percepció del discurs lingüístic'; això permetia a *sentir* de mantenir usos més inespecífics com els de (α) i (β) (cf. tot seguit i-iii). El verb *oir*, en canvi, va anar restringint-se a aquest valor de (γ) 'percepció del discurs

lingüístic' fins a reduir-se, durant les edats moderna i contemporània, a col·locacions concretes. Tot açò deu explicar les diferències de distribució que observem entre *oir* i *sentir*:

i) El verb *oir* continua sent, fins i tot en l'edat moderna, més freqüent que no *sentir* en els contextos de CER: observem que, en aquests contextos, el que es reporta és la percepció d'un discurs lingüístic, del discurs lingüístic d'altri.

ii) D'acord amb i), *oir* apareix en els contextos de CER del nostre corpus sempre seguit de l'infinitiu de dicció *dir* (dins la locució *oir (a) dir*).¹⁰ Això enllaça els contextos prototípics i més antics de CER introduïts per verbs dicció, sobretot *dir* (Martines 2017b), i els verbs de percepció que tractem ací: amb *oir (a) dir* es remarca que es reporta un discurs que ha estat oït i que ha estat dit per altri. En realitat, l'ús del verb *sentir* és coadjuvant al procés de subjectivació: com veurem més avall, *sentir* apareix sobretot en contextos en què no hi ha referència a un P/E_F específic i, doncs, centra el focus sobre l'actuació del P/E_L com a perceptor de la informació: un *dictum* l'origen (P/E_F) del qual es fa esvair (*bleaching*). La inferència disparada pel verb *sentir* i l'ús del C permeten al R/L recuperar que es tracta d'una informació reportada i no plenament assumida pel P/E_F; cf. (19), formulació derivada de (18), supra:

- (19) + El P/E_L expressa que allò que diu ho ha sentit a altri i ho presenta com a conjectura +
 →
 + El R/L entén que allò que diu el P/E_L ho deu haver dit algú altre i que el P/E_L no ho fa seu+

Com diem, en canvi, amb *oir (a) dir* encara hi ha l'element que enllaça explícitament amb el fet que el *dictum* prové d'altri: hi ha el verb *dir* explícit que remet a un P/E_F, fet present en el discurs més habitualment que no en els casos de *sentir*.

iii) Açò va d'acord també amb el que s'observa en el joc entre tots dos verbs en els contextos de DR en general, ja fora del CER: de fet, *oir (a) dir* (primera atestació del segle XIII en els nostres corpus) constitueix una locució d'una freqüència notable en la introducció del DR i molt per damunt dels casos de *sentir (a) dir* (primera atestació del s. XV).

Vegem-ho en exemples concrets i representatius. En el fragment de (20), *oir* introdueix un CER dins un discurs fortament modalitzat. Es tracta de la sentència

¹⁰ Hem trobat en documentació medieval algun altre verb de dicció en comptes de *dir* (*oir clamar*, ~ *murmurar*, ~ *parlar*, ~ *rancurar*). Eren contextos de DR, certament interessant, però sense CER. En Martines (en premsa) ens ocupen d'algun altre cas ja amb CER de l'edat moderna; p. ex.: "Y que micer Francesch Gamis, que lo Consell passat era estat nomenat per anar en cort com a advocat, no volia anar (diu-se que la muller no u volia o lo més cert és que *avia oyt murmurar* que és advocat de la Cambra y *faria fals quarter* y per llevar sospita no volia anar) y havia renunciat" (Jeroni Pujades, *Dietari*, 1, 1603, 320).

d'un procés per un crim en què els acusats són absolts o, més aviat, són declarats com a improvatats perquè les proves que fonamentaven les acusacions s'han jutjat com a no concloents: segons fa palès la sentència mateixa, no compleixen el principi que "en los crims les proves degen ésser molt clares" i, doncs, "lo actor no provant, lo reu deja ésser absolt" (*Cort de Justícia*, València, 1441, f. 28v). En Domingo Polo hauria mort¹¹ com a conseqüència d'una nafra que algú li havia fet al cap durant una brega. Els sospitosos eren un bon grapat i les circumstàncies en què degué resultar nafrat en Polo van ser confuses. El text explica detalladament cada acusació i els motius de l'absolució de cada sospitós. Hi ha el fragment següent al paràgraf final, de molt d'interès:

- (20) e attenents que per alguns testimonis se mostra com lo dit en Domingo Polo fon nafrat ésser aquell ab sos companyons armats dins una casa sens lum e de nit, batents ab les spases, e lo dit en Domingo Polo [abans de morir] haver confessat que no sabia qui'l havia nafrat, ans per alguns testimonis en procés produhits se descobre que en Johan Matheu *hauria hoyt dit* que n'Anthoni Granell *hauria dit* que per ço se'n anava de la present ciutat, per ço com li *seria sdevengut* un cars que cuydant dar a hun *hauria dat* a son companyó, que era lo dit Domigo Polo, les quals coses eren lo cars duptós (*Cort de Justícia*, València, 1441, f. 28v).

El procés es concloïa, doncs, amb la possibilitat que un tal Antoni Granell, fugit de la ciutat, hagués estat el culpable del crim. El fragment, com dèiem, es presenta fortament modalitzat: la possibilitat que en Granell siga el culpable recolza sobre una cadena d'informacions transmeses d'unes fonts a unes altres: [Antoni Granell] > [Joan Mateu] > [testimonis que han declarat en el procés]. És remarcable la complexitat de la construcció, que reproduïx en bona mesura aquesta cadena: "[[es descobre]_{OP} que en Johan Matheu *hauria hoyt dit*]_{OSSubs} que n'Anthoni Granell *hauria dit*]_{OSSubs}"]; i encara, amb l'addició d'una causal que introdueix el motiu de l'absència d'en Granell, expressada per altres testimonis en el procés i no demostrada, doncs, també marcada pel CER: "per ço com li *seria sdevengut* un cars que cuydant dar a hun *hauria dat* a son companyó". El P/El (el tribunal) expressa, al capdavant, què s'ha esbrinat (*es descobre*) i fa servir el C com a marcador EP i EV: es remet a les declaracions d'unes fonts, concretes i conegudes en un context de procés judicial, declaracions que ha investigat i que no ha pogut confirmar i amb les quals, cosa important, no s'hi compromet.

El text següent és del 1464, durant la Guerra Civil Catalana: Lleida feia mesos que es trobava encerclada per les tropes del rei Joan II. La Paeria pren mesures contra persones sospitoses de traïció. Cal situar en aquell ambient de sospita i de detencions la declaració misser Francesc Soler. En Soler ha estat arrestat pel paer, Joan Baró. Una tercera persona, en Ramon de Perpenyà, reporta

¹¹ De fet, ni tan sols es considera provat que la causa de la mort fos aquella nafra que algú li degué provocar durant la baralla: en Domingo Polo va morir després de rebre aquella ferida i en la sentència s'hi fa referència diverses vegades en termes com aquests: "la nafra de la qual aquell *seria mort*" (*Cort de Justícia*, València, 1441, f. 28v).

en la reunió de paers i de prohoms el motiu de l'arrest: segons diu en Perpenyà que li ha dit en Baró, aquest havia sentit que en Soler havia cobert la finestra que hi ha entre la casa d'aquest i la de misser Assam, doctor de l'Estudi General que s'havia adherit a l'enemic, la casa del qual serà confiscada per la Paeria; ací ens movem de bell nou en el terreny del rumor i de la informació no contrastada: no es fa palesa la font de la denúncia contra en Soler.

- (21) fonch proposat per lo honorable en Ramon de Perpenyà, ciutadà de Leyda, com lo honorable en Johan Baró, paher, havia arrestat lo honorable micer Francesch Soler per certa directa mostra ['finestra'] qui era entre los alberchs de ell dit micer Soler e de micer Asam, per quant, segons *havia hoït dir*, la *hauria tancada* (*Estudi General*, Lleida, 1464, 131).

Com desenvoluparem més avall, en ocupar-nos de *sentir*, l'ús d'un verb de percepció com a introductor d'un CER pot situar-se dins un context pragmàticament complex, marcat per la intersubjectivació, que abasta des de la voluntat d'atenuar l'impacte de la informació sobre el R/L fins a justament intensificar aquest impacte o mostrar ignorància o mancança de compromís sobre el contingut d'aquesta informació, segons un joc de fingiment de sorpresa o de rebuig. I això dins un *script* regit per la jerarquia social i el paper que, segons aquest *script*, correspon a cada participant en l'acte comunicatiu. En tenim en el fragment de (22) un exemple rellevant amb *oir dir*: el conseller en cap de Barcelona s'adreça al rei de Navarra, lloctinent general del rei, per expressar-li l'oposició a l'excarceració del sotsveguer i d'altres càrrecs; el text (un dietari) reproduïx en estil directe les paraules del conseller en cap. El P/E_L (el conseller en cap) sap del cert que el rei de Navarra vol l'excarceració en contra de la voluntat del govern de Barcelona: el mateix algutzir del rei de Navarra ha estat tramès per aquest a la presó per dur a terme l'excarceració i el conseller en cap no hauria anat a parlar-ne directament amb el rei si no en tingués informació contrastada. Observem que aquesta informació contrastada és, però, presentada com a rumor, un rumor amb el qual el P/E_L fa veure que no s'hi compromet: fa com si no s'ho acabés de creure...; de fet, el conseller en cap mostra, fingeix sorpresa davant aquesta possibilitat i alhora suggereix, deixa anar quines serien les conseqüències si tal acció es dugués a terme: un assalt (*insult*) popular. Això és clarament interpretat com a amenaça.

- (22) lo rey de Navarra entrà en Barchinona, e de continent tramès en Ramon de Sentmanat, algutzir seu, a la presó perquè desliuràs los dits presoners; mas los consellers, qui açò sentiren, molt cuytadament anaren parlar ab lo rey de Navarra. E en Bertran Torrò, qui era conseller en cap, dix-li: "Senyor molt excel·lent, oït *havem dir* com vós *manerieu* traure de la presó lo sotzvager e altres presoners del General, de què stam fort meravellats, e us notificam que ne treÿts, que ich stà apperallada una mala jornada, car los pobles, d' aquesta ciutat stan preparats per fer un gran insult". D'aquestes paraules se meravellaren molts com lo rey no se'n enfalloní que en presència sua manassassen de insult, però per complaure·ls ell sobrasegué aquella nit e manà que

los presoners no isquessen, e de fet no isqueren fins lo sendemà en la nit (Jaume Safont, *Dietari*, Barcelona, 1456, 95).

Situar allò que és un fet dins el terreny de la possibilitat fent-ho esdevenir un rumor ha permès, amb l'ús de *oir* i el CER, mostrar el desacord, fingir sorpresa i evitar el rebuig del R/L i, encara, afegir quines podrien ser les conseqüències del fet. Segons diu el mateix text, el conseller en cap va aconseguir el que pretenia, si més no en part...

Oir (*a*) *dir* és molt freqüent quan es reporta les declaracions de testimonis en els processos. Es fa servir com a eina per a mostrar que el que es reporta és informació que el deposant ha sentit a altri. Quan introdueix un CER, indica que és informació reportada i, a més, que el P/EL (en un context judicial) no assumeix: no ha estat contrastada, és incerta o precisament és l'objecte de la recerca. Vegem com a mostra els fragments següents de mitjan s. XV en els quals la variació en l'ús de l'indicatiu i del C deu anar per aquesta drecera:

(23) E més *ha hoyt dir* a la dita na Domenge que ela hauria dit al dit Ramon Aymar que abdós vingesen denunciar lo dit cas a mossèn veger ara mentre an tengudes corts, e que lo dit Ramon Aymar li *hauria dit* que u lexàs star que no n'exiria sinó que mal. Interrogada si y sab als. E dix que no sinó tant com *ha hoyt dir* a-n Tarrat lo prom que après la promfembra fonch morta, la qual havia fama de bona dona, *trobove* que tot lo jorn la dita Tarrada li furtave formatges e cansalada. [...] Interrogat si sab ni *ha hoyt dir* que la dita Succarana haye morta la muller de Guillem Cal. E dix que no sab de certa sciència, bé *ha hoyt dir* que la dita muller del dit Guillem Cal *vench* a casa de la Sucarana, he que de vespre *era* san hi alegra e que al matí ja fonch morta (*Procés de bruixeria*, Engordany (Andorra), 1471, 397).

(24) *Petrus Carbonell loci de la Cortinada*, parrochie de Ordino, testis citatus, iuratus et interrogatus et cetera. Et dixit interrogatus que és ver *ha hoyt dir* de na Palesa de Lors y de na Joana Call de Segudet que *són tengudes* en aquexa opinió [de ser bruixes] y tal fama és ací entre ells. Y que *ha hoyt dir* que na Vidalia del Puyol *haurie mort* Pere Martí Torner y encara *dat* metzines ha una fadrina de dit Torner que és tornada orada [...]. *E més dix interrogat que ha hoyt dir que dita Palesa haurie mort algun bestiar de Vilar de la Cortinada, çò és IIII mules y alguns somers, y que ella s'o a lexeat dir* en algun loch, emperò no sab a qui ni a qui no (*Procés de bruixeria*, Ordino (Andorra), 1472, 403).

4.2. *Sentir*. La correspondència dels jurats de València de mitjan s. XV ofereixen mostres excel·lents del joc pragmàtic que permet el context polifònic del CER en què s'emmarca el verb *sentir*. En l'exemple següent, els jurats escriuen al cardenal Alfons de Borja per defensar els drets sobre una canongia de misser Joan Marromà davant els seus adversaris, aquests "moguts per malícia". Amb la combinació del verb *sentir* i el CER, els P/EL (els jurats) velen l'origen de la informació que ells aparentment es limiten a reportar i situen el *dictum* del P/EL (*alguns*) en el terreny de la dienda:

(25) *Sentit havem* que alguns, moguts per malícia, *se sforçarien* e de fet *haurien cominat suscitar* debat, plet e qüestió en la canongia e pebordria que lo honorable micer Johan

Marromà [...] obté en aquella Seu, més per zel de infestar aquell que no ab sperança de obtenir justícia (*Cartes d'Alfons Borja*, València, 1445, 162).

En realitat, la font deu haver estat el mateix en Marromà i els seus partidaris i el recurs al C atenua formalment el rebuig dels P/El (els jurats) als adversaris d'aquell. Els jurats mantenen una certa distància davant les intencions i les accions dels adversaris, cosa que ajuda a preservar la seva posició i a matisar el seu discurs, clarament favorable a en Marromà.

Tenim en el text de (26) una situació semblant i amb un grau més alt de complexitat pragmàtica: hi ha hagut un enfrontament entre el vicari general del cardenal Alfons de Borja i el cabiscol de la Seu de València, segons s'explica, per causa d'una acció delictiva comesa per aquest darrer en perjudici del vicari. Els jurats de la ciutat s'adrecen al cardenal per remarcar-li que aquest ja ha estat jutjat, que ha assumit la seva culpa pel fet i que compleix la penitència imposada pel tribunal eclesiàstic. En primer lloc, expressen que, segons creuen (*crehem*: cal remarcar l'ús d'aquest verb epistèmic; cf. *infra i*)), la "reverent paternitat" del cardenal "és bé certificada" de la condemna i el penediment del cabiscol; i, en segon lloc, subratllen que:

(26) *Aprés havem sentit que vós, senyor [el cardenal], no informat de aquestes coses aprés del cas seguides, hauríeu provehit molt greument contra la persona e béns del dit cabiscol* (*Cartes d'Alfons Borja*, València, 1452, 186).

Tot seguit expliquen quines són "aquestes coses": fonamentalment, "la humilitat e penitència del pecador" (p. 187) (qüestió de la qual en realitat acaben de fer notar que saben que el cardenal en té constància) i l'enuig que les represàlies que encara continua prenent el cardenal provoquen entre la família i els partidaris del cabiscol "e encara entre la gent de bé de aquesta ciutat e regne, per ésser lo dit cabiscol gentil hom e de bona natura, e de molts amichs comprenents molt en aquesta ciutat e regne" (p. 187). Encara més: en explicar que les motivacions dels jurats per a demanar al cardenal que "la pena vos plàcia aleujar" són el "repòs de aquesta ciutat e regne, e tolre tota manera d'escàndels que-s parien seguir" (p. 187), els jurats estan plantejant, en termes d'amenaça velada, les conseqüències que se'n podrien seguir si no s'atén la petició (cf. *supra* l'exemple de (22)).

Com dèiem, el joc pragmàtic és semblant al descrit adés en (25) però més complex. Cal advertir que l'opció dels jurats (P/El) és clarament la defensa del cabiscol i actuen segons una estratègia en la qual de bell nou el verb *sentir* i el CER hi tenen un paper important: la posició dels jurats (P/El) consisteix a:

i) fer veure que suposen que el cardenal continua actuant contra el cabiscol perquè no ha estat informat de la seva condemna i penediment (p. 186) i, doncs, que pensen que el cardenal actua sense malícia o animadversió. Fins i tot, fan notar d'una manera que s'acosta el retret irònic i justament abans d'introduir la descripció del malestar de la família i dels partidaris del cabiscol (tots persones

molt influents), que “vostra reverent paternitat [el cardenal], la qual és piadosa e habundant de misericòrdia, no haguera provehit [continuar actuant contra els bens i la persona del cabiscol] si de la humilitat e penitència del pecador fos certificada” (p. 187);

ii) velar que la informació que tenen sobre el fet que el cardenal continua actuant contra “la persona e béns del dit cabiscol” (p. 186) deu provenir, a banda del coneixement directe que poden tenir de la situació de la ciutat, del mateix cabiscol i els seus partidaris (P/E_F); i

iii) atenuar l’impacte que podria haver tingut sobre el R/L (el cardenal) un retret explícit o, més aviat, una acusació de prevaricació: recordem que el cardenal, com indirectament suggereix la carta, ha continuat actuant contra una persona ja jutjada, condemnada i que ha assumit la culpa. En comptes d’expressar-ho de manera directa i com a fet confirmat i contrastat, cosa que hauria resultat pragmàticament inadequada, el P/E_L recorre al CER per situar el *dictum* reportat en l’àmbit del rumor, de la informació que corre sense ser del tot contrastada.

En altres casos la motivació deu ser una altra i no precisament l’atenuació de l’impacte que la informació reportada pogués tenir sobre el R/L i l’evitació d’una inadequació pragmàtica: la combinació de tots dos elements (el verb *sentir* i el C) permet remarcar que, contràriament al que hauria estat adequat a l’*script* de la situació comunicativa, la informació no ha arribat directament al P/E_L (els jurats). En l’exemple següent, dins un discurs en què els jurats informen l’infant Joan (R/L) sobre les gestions que ells han dut a terme per resoldre les tensions que hi havia dins el capítol de la Seu de València, es fa notar que una carta, de la qual haurien d’haver tingut coneixement també els jurats, no havia arribat a aquests:

- (27) Ultra ço que dit és, senyor molt excel·lent, *havem sentit* que per letra vostra *seria stat* manat a mossén Johan Lançol, [...] que [...] sia e comparega davant vostra senyoria (*Cartes d’Alfons Borja*, València, 1449, 173).

En el text de (28), els jurats de València, sorpresos que en Manuel Suau, ambaixador de la ciutat a Roma es planya de no rebre cartes d’aquests, li fan relació de totes les lletres que li han adreçat.¹² I, finalment, li retrauen que són ells els qui no han rebut cap correu del tal en Suau d’ençà de fa temps; constaten que ja li havien advertit que, fins i tot, s’havien assabentat per via indirecta que havia arribat a Itàlia (a Nàpols): per cartes d’altri arribades de Barcelona.

¹² Cfr. “mossènyer molt honorable, en la dita última letra vostra demostrau gran entrenyor e congosa dient que, sinó una letra nostra que us fem dies ha sobre la presó de dos naus de catalans preses per genoveses, no havíeu mai reebut letra nostra. De què som stats tan meravellats que més no poríem, com stiga en veritat que tro a la jornada de huy vos havem scrit diverses vegades [...]” (*Cartes d’Alfons Borja*, 1455, 236).

- (28) E, en la mateixa letra nostra, a la fi, vos fahiém menció com per letres de la via de Barcelona *haviém sentit* que vós, mossènyer, *serieu estat arribat* en bon salvament en Nàpols a v de febrer (*Cartes d'Alfons Borja*, València, 1455, 236).

En (27) i potser encara més clarament en (28), atès que no hi ha relació de subordinació social dels jurats davant l'ambaixador de la ciutat, el verb *sentir* i el CER no serveixen per a atenuar ni el *dictum* reportat d'un P/E_F difús ni el *modus* del P/E_L: l'esperable hauria estat que la informació hagués arribat directament al P/E_L (els jurats) i el fet de posar-la en l'àmbit del que *s'ha sentit* i de la incertesa provoca un trencament d'expectativa i atorga al discurs un matís de recriminació, més accentuat, com diem, en el segon cas.

Finalment, amb valors semblants i amb alguna particularitat remarcable, vegem el fragment següent (29), coetani i d'una altra col·lecció documental. La reina Maria, muller i lloctinent del rei Alfons el Magnànim, s'adreçava des de Perpinyà als jurats de Girona el 1449: havia sabut que aquests jurats, aliats amb servidors del bisbe, havien actuat contra el regent de la governació, representant del rei. Els exigeix que cessin en aquesta activitat i els recorda que és obligació del seu ofici de defensar els interessos del rei. El mateix regent és citat explícitament com a P/E_F de la informació. Com s'esdevenia en els exemples anteriors, un superior (P/E_L) s'adreça en to recriminatori a un R/L jeràrquicament supeditat sobre la base d'una informació que contravé l'estatus social i l'*script* cultural:

- (29) Informada som que a vosaltres és feta grandíssima instància per part del bisba e Capítol de aqueixa ciutat, obrant en aquesta part alguns servidors de aquells, que ensemps ab ells façats part formada contra los actes que exerceix en aqueixa diòcesis lo regent la governació per manament e ordinació del senyor rey e nostra sobre lo fet de les remences. E segons per lo dit regent *hauriem sentit*, alguns de vosaltres hi *donariets loch* (*Lletres reials a la ciutat de Girona*, Perpinyà, 1449, 817).

En aquest cas, l'estratègia del P/E_L (la reina) és mostrar rebuig i sorpresa i fins incredulitat davant la situació i exigir una rectificació: "stam no poch meravellada, e en tal cas [si fos veritat la denúncia del regent] seriets dignes de gran reprehenció e càstich" (p. 817) i "jatsia no puixam creure que tal enrada per vosaltres fos attentada, emperò, a major cautela e per nostre descàrrech, havem dezliberat fer-vos la present, pregants, encarregants e manants-vos que de tot acte prejudicial e càrreges al dit senyor [el rei] e a sa jurisdicció, preheminència e superioritat, vos abstingats ne en aquell procehiscats en alguna manera" (p. 818). És dins aquesta estratègia on hem de situar l'ús del CER, fins i tot amb el verb *sentir* introductor: la feta seria (o, més aviat, és) tan greu que el P/E_L no arriba a assumir-la: se'n fa creus! (o, si més no, ho fa veure); l'esment del P/E_F, poc habitual en els casos en que hi ha *sentir*, pot tenir una explicació pragmàtica: reforça el paper del regent com a representat i informador de la Corona davant els denunciats. Així doncs, ens trobem amb un exemple excel·lent d'ús del CER amb un valor pragmàtic múltiple condicionat pel context comunicatiu, els papers

socials que corresponen dins l'*script* que regeix les relacions i els interessos, si més no, del P/E_L (la reina), P/E_F (el regent) i R/L (els jurats). La intersubjectivació hi ha fet, de bell nou, un paper fonamental.

Acabem la descripció dels valors del CER introduït pel verb *sentir* amb el fragment següent (30), de bell nou, extret d'una lletra dels jurats de València, en aquest cas adreçada al rei Alfons el Magnànim. El rei ha disposat que han de passar a la Corona els beneficis eclesiàstics atorgats pel papa Calixt III i no reconeguts pel monarca; els jurats pregunten que aquesta disposició no afecte Miquel Gomis, jurat de la ciutat. A més de lloar, en la segona part del text, els serveis d'en Gomis a la ciutat i a la Corona i d'explicar els motius concrets i excepcionals pels quals havia accedit als beneficis i a les rendes en qüestió, els jurats comencen la carta de la manera següent:

- (30) Sereníssimo Senyor. *Sentit havem* que lo senyor rey *hauria provehit e manat* novament que les rendes e fruits de tots e qualsevol dignitats e beneficis que-s trobaran ésser col·lats per lo sant pare Caliste [...] vinguen a mà de sa senyoria (*Cartes d'Alfons Borja*, València, 1458, 272).

Els súbdits (P/E_L) s'adrecen al rei (R/L) per pregar-li que faci una excepció ("demanam de gràcia especial que [...]", p. 274). L'estratègia en aquest cas sembla que és l'atenuació del *dictum* reportat i mostrar que no són del tot coneguts i, doncs, assumits els detalls del seu contingut: comencen presentant la disposició reial com una cosa que han sentit a dir la solidesa i l'abast de la qual fan veure que, si més no, no coneixen directament i adequadament i, doncs, potser hi ha la possibilitat que permeti excepcions.

4.3. La locució *pervenir a audiència* és, segons el DCVB (s. v. *audiència*), 'arribar a notícia d'algú per conducte verbal'. Pròpia de documentació juridicoadministrativa (tot i que també present en textos de caire literari), l'hem poguda atestar, si més no, ja a la primeria del s. XIII:

- (31) Comparech A[malt] d'Estayna davant lo seynor en P[ere] Golmés, justícia de Cocentaina, e dix que ad *audiència* d'él *era pervengut* que-l dit justícia faya citar e cridar Arnaldó, fill del dit A[malt] d'Estayna a instància d'una demanda la qual en P[ere] Roqua posà davant lo dit justícia contra lo dit Arnaldó, fill del dit A[malt] d'Estayna la qual posà lo dit P[ere] Roqua en maner[a] denunci[ia]cció (*Cort de Justícia de Cocentaina*, 1295, 833).

Hi ha també, amb un índex de freqüència més petit, *venir a audiència* i *pervenir* o *venir a oïda*:

- (32) que enbargassen e tancassen los portels en tal manera, que·l·ls clams e·l·ls crits de cells qui serien perseguits, o dels seglars, no poguessen *venir a audiència* del papa ni de cardenals (Arnau de Vilanova, *Rahonament d'Avinyó*, 1310, 205).
- (33) Lo sobredit capítol fou tractat e *vench a audiència* de les parts, lo qual tractament no volch consentir lo rey en Ffrederic (*Diplomatari de l'Orient català*, Barcelona, 1318, 119).

- (34) Emperò, si ans que-l clam davant dit *vengués a hoïda* ne a sabuda d'aquell qui és demanat, aquell qui és demanat s'exirà fora-l regne de València deu ésser citat per letres III vegades e en cascuna d'aquelles citacions haja espahi de v dies (*Furs de València*, vol. VI, 1261-1271, 106).
- (35) Primerament com a *hoïda* del senyor rey *sia pervangut* que la ciutat de Mallorca sia en àvol estament [...] (*Reintegració de Mallorca*, 1345, carta 280).
- (36) Nosaltres te perdonam aquesta axí com a un embriach; mas guarda que per la tua vida d'aquí avant nosaltres no sentiam semblants noves com aquestes són; car si pus ne *vénen a oyda nostra*, nosaltres te pagarem de aquesta e de aquella (*Decameron català*, 1429, 421).

A diferència d'altres locucions semblants com ara *pervenir* o *venir a notícia*, ~ a sabuda, ~ a sabuderia que introdueixen DR i en què s'expressa l'arribada al coneixement d'una informació, és a dir, el *dictum* reportat (Martines en premsa), *pervenir a audiència* posa el focus sobre l'oïda com a canal d'accés del P/E_L a aquesta informació i, doncs, inferencialment, en el fet que hi ha un P/E_F, una font externa.

La major part de les mostres que hem aplegat de *pervenir a audiència* amb CER són provinents d'un context molt semblant: l'autoritat (P/E_L) es fa ressò, en tercera persona, d'una denúncia que li ha arribat, sense especificació del P/E_F; es presenta sintèticament allò que és objecte de la denúncia i es fa servir el C com a marcador que es tracta d'informació provinent d'altri i pendent de ser contrastada. I, tot seguit, s'enceta la recerca per esclarir els fets denunciats:

- (37) *Pervench a audiència* dels molt honorables en Ramon de Canet [...] que ffrancí Coll, natural de la present ciutat *serie* alcavot públic e *haurie tenguda* fembra en lo bordell públicament, e *serie viscut* de son mal guany, per què comtals no degen passar sens degut càstich e punició, volents saber la veritat, proceyren a rebre enquesta en la forma següent [...] (*Procés*, Lleida, 1438, 39; ed. de Farreny 2004).
- (38) *Prevench audiència* del molt honorable en Gispert de Pons, donzell, cort i veguer de la present ciutat de Leyda [...] que Johan Navarro, sclau del discret en P. Ferrer, notari de la dita ciutat de Leyda, induhit pel sperit maligne, ab pensa deliberada, en lo terme de la dita ciutat hi en lo Camí General que ve del molí del honrat n·Anthoni Casagualda a Leyda, *hauria volguda forçar* una infanta o fadrina de edat den ou en deu anys, poch més o menys, [...] E com tals sien de mal exempli e que no deuen romandre sens i digna punició, per ço los dits honorables cort i pahers volents saber lo fet de la veritat, procehiren a rebre llur enquesta en la forma següent (*Procés*, Lleida, 1446, 148; ed. de Camps i Camps 1996).
- (39) Divendres que's comptave XVIII del mes d'agost, any Mil CCCC L vuyt. *Pervench a audiència* dell honrat mosser Miquel Ça Plana, cavaller, Bertran Dez Valls [...], pahers, que en Bernat Bonjorn e Anthoni, lauradors, e en Borthomeu Bon Jorn, hostaler de la ciutat de Leyda, induits de sperit diabolical, *haurien tenguda amagada i ocultada* una moça d'en Matheu Torrent, padrapiquer de la ciutat, appellada Anglesa, filla d'en Bertran Çatorre, del loch de Castell dasens [...] i aquella *laurien transportada* en diversos lochs amagadament i ocultat i lo dit Bernat Bonjorn *haurie* aquella presa en

lo camí públich qui va al loch de Ruffea i portada a una albareda i aquella *haurie* fortivolment *corrompuda*, violant les claustres de llur virginitat i axí mateix, lo dit Antoni de Sant Vicent *haurie volgut jaure* carnalment ab la dita fadrina ans que per lo dit Bernat Bonjorn fos stada corrompuda. E com tals coses sien de mal exemple i perniciosos [...] los dits honrats cort i pahers voents saber la veritat d'aquelles, procehiren a rehebre llur enquesta en la forma següent (*Procés*, Lleida, 1458,141; ed. de Camps i Camps 1996).

- (40) Disapte a v de octubre, any MCCCCLXXVI, *pervench a·udiència* dels honorables mossén Ffrancí Burguera [...], com se aurie moguda brega en los perxes del Xicart entre Anrich Clou sastre e Johan Navarro pelicer [...] E los honorables cort e pahés per saber-ne la veritat an-ne pres la informació següent [...] (*Procés*, Lleida, 1476, 67; ed. de Farreny 2004).

En una línia semblant, però dins un altre context, tenim el document de (41): és un fragment de la denúncia presentada pel procurador fiscal del Regne de València contra un grup de nobles que estan concentrant tropes en els seus dominis, concretament, Hug de Cardona i la seva muller, Joana de Cardona, Joan de Mompalau (senyor de Pedreguer) i Ramon Sifre (senyor de Benidoleig). Observem com el procurador fiscal (P/EL), que ha de defensar els interessos de la Corona davant els nobles, presenta com un fet que “se fan molts ajusts de gents d’armes, axí de peu com de cavall” i introdueix el CER per marcar la denuncia de la responsabilitat dels nobles perquè precisament aquesta és la qüestió que s’ha de demostrar. Tot i així, cal remarcar l’ús de la fórmula “serien e són”, gens estranya en el llenguatge juridicoadministratiu; en aquest cas l’indicatiu subratlla la posició epistèmica del denunciant. Certament el CER és adequat en un context de denúncia: el P/EL sotmet a consideració de l’autoritat (R/L) una qüestió (“els nobles conscientment promouen i acullen la concentració de tropes”) que és presentada com a *dictum* d’una font externa i no precisada. Ara bé, el C tot sol no faria explícita la posició del P/EL: podria semblar que el fiscal no assumeix prou l’acusació (!); la introducció de l’indicatiu (“e són”) serveix ací precisament per a remarcar aquest compromís.

- (41) *Del honorable procurador fischal del senyor rey sobre los ajusts de don Hugo e d’en Mompalau. [...] Constituhit personalment davant la presència de vós, magnífich mossèn Luís de Cabanyelles, cavaller, conseller e coper de la sacra magesat del molt alt senyor rey e lochtinent general de governador de regne de València, Berthomeu Çolivera, notari, procurador fischal de la prefata magesat, e diu que a audiència sua és pervengut que en los lochs del Real, situat en terme de la vida de Gandia, Ondara, situat en lo comdat de Dénia, los quals lochs són del noble don Hugo de Cardona, e de Benimazmut, situat en los térmens del dit comdat, lo qual loch és de la noble dona Johana, muller del dit don Hugo, e en altres lochs del dit don Hugo se fan molts ajusts de gents d’armes, axí de peu com de cavall, e mals empreniments, e aquells serien e són conscientment receptats e acollits, axí per los dits nobles don Hugo de Cardona e dona Johana, muller de aquell, e per los oficials que en aquells dits lochs tenen* (*Diplomatari d’Hug de Cardona*, València, 1461, 996).

El diplomatarí d'Hug de Cardona ens ofereix dues altres ocurrencies de *pervenir a audiència* amb un CER que ens poden ajudar a dibuixar el quadre de matisos d'ambdós elements. En (42), havia arribat a audiència del batlle general del Regne de València que el noble Hug de Cardona havia (o, més aviat, hauria) pres dues barques. El batlle general (P/E_L) escriu directament al noble (R/L) per demanar-li que li les lliure. El fet d'esmentar ací l'origen de la denúncia (P/E_F), tot i que no la situa encara dins els termes de la informació contrastada, atorga solidesa i credibilitat al fet reportat: és el mateix fiscal del rei qui li ho ha comunicat. La qüestió és complexa: les naus anaven carregades d'armes, cosa prohibida i, doncs, feta d'amagatons pels propietaris. Ens movem, per tant, dins un terreny d'ocultacions i sospites i denúncies:

- (42) *A nostra audiència per clamor a nós feta per lo procurador fiscal del dit molt alt senyor rey és pervengut que vós eo la vostra galera ab hun bergantí hauriets preses dues barques, la una d'en Johan de Cuenqua, mariner de València, e l'altra d'en Johan Vinader, vehí de la ciutat de València, les quals barques se diu que eren carregades de ferres e astes de lances, spases e cotes de malla e altres arnses, coses prohibides e vedades, les quals coses han carregades amagadament e sens licència nostra e de la nostra cort, per la qual cosa los extrahents aquells serien encorreguts en pena de cos e del haver, e les dites robes, coses, armes e mercaderis ésser confiscades [...] al fisch del senyor rey (Diplomatari d'Hug de Cardona, València, 1442, 743).*

L'exemple següent (43) és dins la documentació d'un plet entre el mateix Hug de Cardona, d'una part, i Guillem de Vic, cavaller i mestre racional, i Alí Xupió, de la moreria de València, arrendadors de les rendes d'Hug de Cardona, de l'altra, per raó de l'arrendament del trapig ('molí de sucre') i de les rendes del Real (la Safor). La resolució davant l'escrit presentat per Guillem de Vic i Alí Xupió havia estat favorable a aquests i havia fixat vuit dies de termini perquè l'altra part hi pogués presentar al·legacions. El notari Jaume Vidal, procurador en representació d'Hug de Cardona, presentà un escrit que incloïa les al·legacions d'aquest contra els arguments de l'altra part. Vet ací el començament de l'escrit presentat:

- (43) *Pervengut és a audiència del molt noble don Hugo de Cardona, senyor dels lochs de Beniopa, Benipexcar, Benicanena, lo Real e l'Alqueria Nova, que Alí Xupió, moro de la moreria de València, hauria posada una que-s diu scriptura de ferma de dret en la cort del honorable lochtinent de governador, continent que lo dit noble don Hugo de Cardona pertorbaria lo dit Alí Xupió, et cetera (Diplomatari d'Hug de Cardona, València, 1442, 722).*

L'ús conjunt de *pervenir a audiència* i del CER és útil al P/E_L per a al·ludir al fet que no ha tingut accés directe al document presentat per l'altra part i per a marcar la distància sobre el contingut del text, que evidentment no assumiran.

5. CONCLUSIONS

L'extensió dels verbs de percepció com a introductors del CER (s. XIV-XV) és una passa més en el procés de gramaticalització del C com a marcador EP i EV sota l'influx de la subjectivació i d'intersubjectivació. L'ús de *oir* (loc. *oir (a) dir*), *sentir* i *pervenir a audiència* permet posar més el focus sobre el P/E_L com a receptor de la informació que reporta aquest mateix i sobre la qual pren aquest mateix una determinada posició epistèmica: no cal que hi haja (explícitament) algú que diu alguna cosa (P/E_F); hi ha algú (P/E_L) que ha rebut una informació, amb la qual no necessàriament es compromet.

Recordem que el procés de (inter)subjectivació s'havia encetat, si més no al s. XIII, en contextos de DR en els quals el C, inicialment com a 'futur (en aquest cas, epistèmic) del passat', expressa la posició epistèmica o *modus* del P/E_F davant un determinat EDC. A la darrerria del mateix segle, comencem a trobar contextos (*contextos pont*) en què el R/L pot inferir que el C no marca el *modus* de P/E_F sinó la posició del P/E_L davant el *dictum* del P/E_F: el disparador d'aquesta inferència és el context enciclopèdic, l'*script* cultural que regeix les relacions (la jerarquia i els papers socials, les expectatives, els interessos...) entre els participants en l'acte comunicatiu (P/E_L, P/E_F, R/L).

A partir del s. XIV, cristal·litza el C com a marcador EP i EV, introduït inicialment per oracions principals amb un verb de dicció (o emmarcat per construccions parentètiques amb aquests verbs), que hereten prototípicament l'esquema del RD originari. A mesura que se semantitza el C com a marcador EP i EV, és a dir, com a mitjà per a expressar la posició epistèmica del P/E_L i per a expressar la remissió a una font externa, es fa menys necessària la presència explícita del P/E_F en el discurs (una font que, a més, pot convenir velar): el C tot sol serà prou per a marcar que allò que expressa el P/E_L 'no és seu', 'prové d'algú altri' i que, a més, 'no ho fa seu'. Els verbs de percepció permeten, com hem dit, perfilar el P/E_L (el receptor) per damunt del P/E_F (l'emissor de la informació). Hem vist amb un cert detall la riquesa de matisos que pot prendre el CER combinat amb verbs de percepció.

BIBLIOGRAFIA

Fonts citades

- Ardits = SCHWARTZ, F. i CARRERAS, F. (1893), "*Manual de novells ardits*" vulgarment apellat "*Dietari del Antich Consell Barceloní*". II. 1446-1477, Barcelona, Imprempta de Henrich Companyia.
- Arnau de Vilanova, *Raonament d'Avinyó* = BATLLORI, M. (ed.) (1947), de Vilanova, A., *Raonament d'Avinyó*, dins *Obres catalanes. Volum I: Escrits religiosos*, Barcelona, Barcino, 167-221.
- CAMPS SURROCA, M. i M. CAMPS CLEMENTE (1996), "Los delitos contra la libertad sexual en Lleida en el siglo XV", *ORFILA* 7, 1995. VII *Jornadas de la Sociedad Española de Medicina legal y forense*, vol. 1, Lleida, Universitat de Lleida, 87-188.

- Cartes d'Alfons Borja = RUBIO, A. (2000), *Alfons de Borja y la ciudad de Valencia (1419-1458)*. Colección de documentos del Archivo Histórico Municipal, València, Ajuntament de València.
- Cartes Jaume II = MASIÀ, À. (1989), *Jaume II: Aragón, Granada i Marroc*, Barcelona, CSIC.
- Cort de Justícia de Cocentaina = TORRÓ, J. (2009), *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1294-1295)*, València, Universitat de València.
- Cort de Justícia de València = DIÉGUEZ, M. À. (2001), *Clams i crims en la València medieval segons el "Llibre de Cort de Justícia" (1279-1321)*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- Decameron català = MASSÓ TORRENTS, J. (ed.). (1910 [1964]), *Decameron: traducció catalana publicada, segons l'unic manuscrit conegut (any 1429)*, Nova York, The Hispanic Society of America.
- Dietaris Generalitat = SANSI TRAVÉ, J. M. (dir.) (2007), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya (1701-1703)*, vol. 10, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Diplomatari d'Hug de Cardona = APARISI ROMERO, F. (2010), *Hug de Cardona, II: Col·lecció diplomàtica (1407-1482)*, vol. 2, València, Universitat de València.
- Diplomatari de l'Orient català = RUBIÓ I LLUCH, A. (1947), *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409): col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Edicte episcopal = MIRALLES, J. (2006), *Antologia de textos de les Illes Balears. Segles XIII-XVI*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Enyego d'Àvalos, Curial = FERRANDO, A. (ed.) (2007), *Curial e Güelfa*, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis.
- Epistolari de Ferran I = RODRÍGUEZ LÓPEZ, C. (2004), *Epistolari de Ferran d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor*, València, Universitat de València.
- Epistolari II = RUBIO VELA, A. (1998), *Epistolari de la València medieval*, vol. 2, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Estudi General = LLADONOSA, Josep (1970), *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- FARRENY, M. D. (2004), *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*, Lleida, Institut d'Estudis Catalans.
- Furs de València = COLON, G. i GARCIA ISANZ, A. (1994), *Furs de València*, vol. 6, Barcelona, Barcino.
- La Vanguardia*, 13-05-2014 [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<https://www.lavanguardia.com/local/sabadell/20140513/54406900664/la-suposada-agressora-de-navarro-diu-que-el-va-increpar-perque-quant-era-alcalde-tenia-bruta-la.html>>.
- Lletres reials de Girona = ARNALL I JUAN, M. J. (2000), *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- Procés de bruixeria = CASTELLS GRANADOS, P. (2013), *Orígens i evolució de la cacera de bruixes a Catalunya (segles XV-XVII)*, vol. 2, Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral).
- Pujades, *Dietari* = CASAS HOMS, J. M. (1974), *Dietari (1603)*, vol. 1, Barcelona, Fundació S. Vives Casajuana.
- Reintegració de Mallorca = ENSENYAT PUJOL, G. (1997), *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*, vol. 2, Mallorca, Editorial Moll.
- Safont, *Dietari* = SANS I TRAVÉ, J. (ed.) (1992), *Dietari o Llibre de jornades (1411-1484)*, Barcelona, Pagès Editors.

VENY, J. (2007), *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, vol. 6, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

Vides = MANEIKIS, C. i NEUGAARD, E. (eds.) (1977), *Vides de Sants Rosselloneses*, vol. 3, Barcelona, Dalmau.

Estudis, diccionaris i corpus citats

AIKHENVALD, A. (2003), "Evidentiality in typological perspective", dins *Studies in Evidentiality*, Aikhenvald, A. i Dixon, R. (eds.), Amsterdam i Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1-31.

ANTOLÍ-MARTÍNEZ, J. M. (2012), "Canvi semàntic i gramaticalització en el sorgiment de marcadors evidencials. Evolució semàntica de PARERE i derivats en el llatí tardà i en el català antic (s. XIII-XVI)", *eHumanista: Journal of Iberian Studies. eHumanista/IVITRA*, 2, 41-84. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/2>>.

ANTOLÍ-MARTÍNEZ, J. M. (2015a), "Voler + INFINITIVE in Catalan: from the imminence aspectual periphrasis to the epistemic and evidential marker (from the 13th century to the present day)", *Catalan Journal of Linguistics*, 14, 11-31. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<https://revistes.uab.cat/catJL/article/view/v14-antoli>>.

ANTOLÍ-MARTÍNEZ, J. M. (2015b), "The Creation of an Evidential of Inference in Medieval Catalan. The Verb *témer* during the 13th-15th Centuries", *eHumanista: Journal of Iberian Studies. eHumanista/IVITRA*, 8, 242-361. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/8>>.

ANTOLÍ-MARTÍNEZ, J. M. (2015c), *L'evidencialitat en català antic: estudi de corpus i acostament segons la gramàtica cognitiva*, Alacant, Universitat d'Alacant (tesi doctoral).

ANTOLÍ-MARTÍNEZ, J. M. (2015d), "De la percepció cognitiva a la percepció auditiva. L'evolució del verb *entendre* en català antic (segles XIII-XVI)", *Mirabilia/MedTrans*, 1, 46-71.

ANTOLÍ-MARTÍNEZ, J. M. (2016), *Els verbs de percepció en català antic. Els verbs veure, sentir, oir i entendre en els segles XIII-XVI*, Alacant-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BERMÚDEZ, F. (2016), "Rumores y otros malos hábitos. El condicional evidencial en español", *Cuadernos de Lingüística de El Colegio de México*, 3 (2), 35-69.

BOUROVA V. i DENDALE, P. (2013), "Serait-ce un conditionnel de conjecture? Datation, évolution et mise en relation des deux conditionnels à valeur évidentielle", *Cahiers Chronos*, 26, 183-200.

BRES, J. (2014), "Le jeu dialogiques du futur et du conditionnel français", dins *Médiativité, polyphonie et modalité en français*, Anscombe, J. C. et al. (eds.), Paris, Sorbonne nouvelle, 19-34.

BYBEE, J. et al., W. (1994), *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*, Chicago, University of Chicago Press.

CICA = TORRUELLA, J. (dir.), amb PÉREZ SALDANYA, M. i MARTINES, J. i MARTINES, V. (en la selecció de textos (2008), *Corpus Informatitzat del Català Antic*. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://www.cica.cat>>

- CIMTAC = MARTINES, J. i MARTINES, V. (dirs.) i ANTOLÍ, J. i SÁNCHEZ, E. (dirs. adjunts.), *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*, Alacant. ISIC-IVITRA / UA.
- COMRIE, B. (1976), *Aspect*, Cambridge, Cambridge University Press.
- CTILC = RAFEL, J. (dir.), *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<https://ctilc.iec.cat/>>
- DCVB = ALCOVER, A. i MOLL, F. de B. (1985), *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Moll. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://dcvb.iec.cat/>>.
- DDLc = RAFEL, J. (dir.) (2013), *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://dcc.iec.cat/ddlc/scripts/index1.asp>>.
- DE HAAN, F. (1999), "Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries", *Southwest Journal of Linguistics*, 18, 83-101.
- DENDALE, P. (1993), "Le conditionnel de l'information incertaine: marqueur modal ou marqueur évidentiel?", dins *Actes XX° du Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Hilty, G. (ed.), vol. 2, Tübingen, Franck, 165-176.
- DENDALE, P. (2001), "Les problèmes linguistiques du conditionnel français", *Le conditionnel en français*, Dendale, P. i Tasmowski, L. (eds.), Metz, Université de Metz, 7-18.
- DENDALE, P. (2010), "Il serait à Paris en ce moment: serait-il à Paris? A propos de deux emplois épistémiques du conditionnel: Grammaire, syntaxe, sémantique", dins *Liens linguistiques: études sur la combinatoire et la hiérarchie des composants*, Álvarez Castro, C. et al. (ed.), Berna, Peter Lang, 291-317
- DENDALE, P. (2014), "Le conditionnel de reprise: apparition en français et traitement dans les grammaires du XVIe au XXe siècle", dins *Médiativité, polyphonie et modalité en français*, Anscombe, J. C. et al. (eds.), Paris, Sorbonne nouvelle, 243-264.
- Dendale, P. i TASMOWSKI-DE RYCK, L. (2001), "Introduction: evidentiality and related notions", *Journal of pragmatics: an interdisciplinary quarterly of language studies*, 33 (3), 339-348.
- DUCROT, O. (1984), *Le dire et le dit*, Paris, Éditions de Minuit.
- EVANS, N. i WILKINS, D. (2000), "In the mind's ear: The semantic extensions of perception verbs in Australian languages", *Language*, 76, 546-592.
- FRAWLEY, W. (1992), *Linguistics Semantics*, Hillsdale, NJ, Erlbaum.
- GCC = SOLÀ, J. et al. (dir.) (2002), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 3, Barcelona, Empúries.
- GLC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016), *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- KRONNING, H. (2005), "Polyphonie, médiation et modalisation: le cas du conditionnel épistémique", dins *Dialogisme et polyphonie*, Bres, J. et al. (eds.), Bruxelles, De Boeck, 297-312.
- KRONNING, H. (2012), "Le conditionnel épistémique", *Langue française*, 173, 83-96.
- KRONNING, H. (2015), "El condicional epistémico 'de atribución' en francés, italiano y español: aspectos diafásicos, diatópicos y diacrónicos", dins *Les variations diasistémiques et leurs interdépendances dans les langues romanes*, Jeppesen, K. i Lindschouw, J. (eds.), Estrasbourg, Éditions de linguistique et de philologie, 507-518.

- LÁZARO CARRETER, F. (2001), *El dardo en la palabra*, Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- MARTINES, J. (2015), "Semantic change and intersubjectification: The origin of reprise evidential conditional in Old Catalan", *Catalan Journal of Linguistics* 14, 79-111. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a: <<https://revistes.uab.cat/catJL/article/view/v14-martines>>
- MARTINES, J. (2017a), "L'émergence des futurs épistémiques romans. L'exemple du catalan médiéval du XIIIe siècle", dins *Le futur dans les langues romanes*, Baranzini, L. et al. (eds.), Bern, Peter Lang.
- MARTINES, J. (2017b), "El condicional com a marcador epistèmic i evidencial en català antic: el condicional evidencial reportatiu amb verbs de dicció", *Zeitschrift für Katalanistik*, 30, 19-51. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <https://romanistik.de/pub/3702-Zeitschrift_fUer_Katalanistik_Revista_d_Estudis_Catalans_ZfK_>.
- MARTINES, J. (en premsa), "La gramaticalització del condicional evidencial reportatiu en català antic".
- MARTINES, J. i MIGLIO, V. (coords.) (2015), *Approaches to Evidentiality in Romance, eHumanista: Journal of Iberian Studies. eHumanista/IVITRA* (D. Monogràfic IV), 8. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/8>>.
- MARTINES, J. i MONTSERRAT, S. (2014), "Subjectivació i inferència en l'evolució semàntica i en l'inici de la gramaticalització de *jaquir* (segles XI-XII)", *Caplletra*, 56, 185-211.
- NARROG, H. (2012), *Modality, subjectivity, and semantic change: a cross-linguistic perspective*, Oxford, Oxford University Press.
- PÉREZ SALDANYA, M. (2002), "Les relacions temporals i aspectuals", dins *Gramàtica del català contemporani*, Solà, J. et al. (dir.), vol. 2, Barcelona, Empúries, 2567-2662.
- RIVERO, M. L. (2014), "Spanish inferential and mirative futures and conditionals: An evidential gradable modal proposal", *Lingua*, 151, 197-215.
- RODRÍGUEZ ROSIQUE, R. (2015a), "Distance, evidentiality and counter-argumentation: Concessive future in Spanish", *Journal of Pragmatics*, 85, 181-199.
- RODRÍGUEZ ROSIQUE, R. (2015b), "Spanish future in evaluative contexts: A case of mirativity?", *eHumanista: Journal of Iberian Studies. eHumanista/IVITRA*, 8, 500-516. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/8>>.
- SECO, M. (1998), *Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española*, Madrid, Espasa Calpe.
- SENTÍ, A. (2015a), "Modal verbs, future and grammaticalization in Old Catalan. A Cognitive approach", *Catalan Journal of Linguistics*, 14, 179-198. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<https://revistes.uab.cat/catJL/article/view/v14-senti>>.
- SENTÍ, A. (2015b), "Subjectification and attenuation in the conceptual schema of the Catalan modal verb *deure* with evidential meaning", *eHumanista: Journal of Iberian Studies. eHumanista/IVITRA*, 8, 242-361. [Consulta: 05 setembre 2018]. Disponible a <<http://www.ehumanista.ucsb.edu/ivitra/volumes/8>>.
- SENTÍ, A. (2017), *Modalitat i evidencialitat en català antic. Un acostament cognitiu a les perífrasis verbals amb deure i amb haver*, Alacant-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SENTÍ, A. (2018), "Evidentiality and Epistemic Modality in Old Catalan. A diachronic cognitive approach to the semantics of modal verbs", dins *Tense, Aspect, Modality*

- and Evidentiality: Cross-linguistic perspectives*, Ayoun, D. et al. (eds.), 145-164, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- SQUARTINI, M. (2001), "The internal structure of evidentiality in romance", *Studies in Language*, 25, 297-334.
- SQUARTINI, M. (2004), "Disentangling evidentiality and epistemic modality in Romance", *Lingua*, 114, 873-895.
- SQUARTINI, M. (2008), "Lexical vs. grammatical evidentiality in French and Italian", *Linguistics*, 46 (5), 917- 947.
- SQUARTINI, M. (2009), "Evidentiality, epistemicity, and their diachronic connections to non-factuality", dins *Current Trends in Diachronic Semantics and Pragmatics*, Hansen, M. i Visconti, J. (eds.), Bingley, Emerald, 211- 226.
- SQUARTINI, M. (2010), "Where mood, modality and illocution meet: the morphosyntax of Romance conjectures", dins *Modality and Mood in Romance*, Becker, M. i Remberger, E. (eds.), New York/ Berlin, de Gruyter, 109-132.
- SQUARTINI, M. (2012), "Evidentiality in interaction: the concessive use of the Italian future between grammar and discourse", *Journal of Pragmatics*, 44, 2116-2128.
- SQUARTINI, M. (2018), "Mirative extensions in Romance: evidential or epistemic?", dins *Epistemic Modalities and Evidentiality in Cross-Linguistic Perspective*, Guentchéva, Z. (ed.), Berlin/Boston, De Gruyter Mouton, 109-132.
- TRAUGOTT, E. (2012), "Pragmatics and language change", dins *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, Allan, K. i Jaszczolt, K. (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 549-566.
- TRAUGOTT, E. i DASHER, R. (2002), *Regularity in Semantic Change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- WILLET, T. L. (1988), "A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality", *Studies in Language*, 12, 51-97.

Llevat que s'hi indiqui el contrari, els continguts d'aquesta revista estan subjectes a la llicència de Creative Commons: Reconeixement 3.0 Espanya.